

HAVA İLE ATEŞ ARASINDA BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ

İncinur ATİK GÜRBÜZ*

Özet

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si yüzyıllardır çok geniş bir coğrafyada farklı milletlere, farklı kültürlerle hatta farklı inançlara mensup oldukça geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden bir eser olagelmıştır. Orijinali Farsça olan eser, neredeyse dünyanın bütün dillerine tercüme edildiği gibi daha iyi anlaşılabilmesi için farklı zamanlarda pek çok kez şerh edilmiştir. Yapılan şerhlerin bazılarında eserin tamamı, bazılarında ise seçilen çeşitli bölümleri açıklanmıştır. Bu şerhlerde Mevlânâ'nın kendisi tarafından kaleme alınmış olan ilk on sekiz beyte özel bir önem verilmiştir. Her beyti farklı bir araştırmacının kaleminden olmak üzere *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini bir araya getirmeyi amaçlayan bir çalışmanın parçası olan bu makalede eserin dokuzuncu beyti ele alınacaktır. Bu çerçevede daha önce yapılan şerhler de değerlendirilerek söz konusu beyit açıklanmaya çalışılacaktır. *Mesnevî*'nin dokuzuncu beyti, "ham (kamuş/insan) ile olgun (ney/insan-ı kâmil)", "ateş ile hava" ve "varlık ile yokluk" unsurları arasındaki tezat üzerine kurulmuştur. Hepsisi birer sembol olan "ney, ateş ve hava" kelimeleri üzerinden "bekâ" ile "fenâ", "vahdet" ile "kesret" gibi tasavvufi düşünce sisteminde karşılıkları olan kavramlara gönderme yapılmıştır. Söz konusu semboller üzerinden, kişinin kesret/varlık âlemi olan fani dünyaya ait heveslerden, arzulardan arınması ve maddi varlığını aşk ateşiyle yakıp gönlünü İlahi aşkla doldurması ve böylelikle ebedî mutluluğa erişmesi gerektiği anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, *Mesnevî*, 9. beyit, Şerh.

A STRUGGLE FOR EXISTENCE BETWEEN AIR AND FIRE

Abstract

Mevlânâ's *Masnavi* has been a work that has appealed to a vast audience spanning different nations, cultures, and even religious beliefs in a very wide geography for centuries. Originally written in Persian, the work has been translated into almost all the languages of the world and, for better understanding, it has been annotated numerous times throughout history. In some of these commentaries, the entire work is explained, while in others, selected sections have been discussed. Among these commentaries, special importance has been given to the first eighteen couplets, which were written by Mevlânâ himself. This article, which is part of a study aiming to bring together the commentary on the first eighteen couplets of the *Masnavi*, each written by a different scholar, will focus on the ninth couplet of the work. In this context, previous commentaries will also be evaluated, and the relevant verse will be explained. The ninth couplet of the *Mesnevî* is based on the contrast between the elements of "raw (reed/human) and mature (ney/perfect human)", "fire and air" and "existence and non-existence". The words "ney, fire and air", all of which are symbols, are used to refer to concepts such as "bekâ (eternity)" and "fenâ (mortality)", "vahdet (oneness)" and "kesret (multiplicity)", which have equivalents in the sufi system of thought. Through these symbols, it is conveyed that a person must cleanse themselves from worldly desires and passions, which belong to the realm of kesret (the world of multiplicity), by burning their material existence with the fire of love and filling their heart with Divine love and thus reach eternal happiness.

Keywords: Mevlânâ, *Masnavî*, the 9th couplet, Commentary.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-posta: iaagurbuz@erbakan.edu.tr ORCID: 0000-0002-4551-9741

Gönderilme Tarihi: 10 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 3 Aralık 2024

Yayımlanma Tarihi: 17 Aralık 2024

Yazıldığı andan itibaren tüm zamanlarda geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden ve Türk edebiyatının üzerinde en çok durulan eseri olmasıyla dikkat çeken *Mesnevî*'ye muhtelif zamanlarda yapılmış pek çok şerh bulunmaktadır. Bunda *Mesnevî*'nin başta *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadis kitapları olmak üzere pek çok kaynaktan yararlanılarak zenginleştirilmiş bir metin olmasının etkisi vardır. Ziya Avşar, *Mesnevî*'yi diğer metinlerden farklı kılan noktanın onu *Kur'ân-ı Kerîm*'in özü sayan yaygın ve genel kabul olduğuna dikkati çeker ve *gelenekte Mesnevî*, “magz-ı Kur'ân” olarak nitelenir dolayısıyla insanlar tarafından tefsir olarak kabul edilen esere şerîf sıfatının eklenmesinde de sakınca görülmemiştir.” (2007, s. 59-60) der.

Mesnevî, işârî yani sembolik bir anlatım tarzına sahiptir (Avşar, 2019, 10) ve Mevlânâ, kullandığı sembollere, eserin okunduğu her çağda yeniden yorumlanmasına imkân verecek anlamlar yüklemiştir (Ceylan, 2011, s. 172). Sembollerin zamana ve coğrafyaya göre değişen anlam zenginliği de metni her seferinde tekrar tekrar şerh etmeye müsait hâle getirmektedir.

Mesnevî şerhlerinin amacı her ne kadar öncelikle metnin içindeki *irfani bilginin* anlaşılması olsa da aynı zamanda ulaşılan *irfani bilginin* başkalarına iletilmesine aracılık etme hedefi de gütmektedir. *Mesnevî*'nin farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda pek çok kez şerh edilmiş olmasının ve hâlen de ediliyor olmasının pek çok nedeni¹ bulunmakla birlikte, en önemli sebebin insanın değişen ihtiyaçlarına ve yeterliliklerine göre yorumların da güncellenmesi ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda bugüne kadar yapılan tüm şerhlerin gerekli ve anlamlı olduğu muhakkaktır ve bu çalışma da yine benzer bir ihtiyaca cevap vermek üzere kurgulanmıştır.

Mesnevî'ye yapılan şerhlerin eserin tamamına, ilk cildine, belirli bölümlerine veya ilk on sekiz beyte yapılmış olduğu bilinmektedir. Malum olduğu üzere *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti Mevlânâ tarafından bizzat kaleme alınmıştır² ve bu

¹ Bazı şarihler, daha önce şerh edilmiş bir eseri neden tekrar şerh ettiklerini izah etme gereği duymuşlardır. Bu çerçevede *Mesnevî*'yi anlamı ve sırları açıklama, birisinin/birilerinin isteği olduğu için şerh yapma, önceki şarihleri beğenmediği için, yeni açıklamalara ihtiyaç olduğunu düşündüğü için, Mevlevî sülûkuna yeni başlayanlara yol göstermek amacıyla, aşkını ifade etmek için, tutulan notların eser haline getirilmesi ihtiyacından, beğendiği beyitleri şerh etmek istenmesi gibi gerekçelerle tekrar şerh ettiklerini ifade etmişlerdir (Töre, 2021, s. 247-248). Tanyıldız (2007, s. 124), bu durumu “Şarihlerin diğer şerhler hakkındaki yorumları, genelde önceki şarih tarafından fark edilmeyen anlamların izahı, katıldığı yorumların tasdiki ve katılmadığı yorum ve tasarrufların tenkidi biçiminde bir seyir izler.” şeklinde özetler. Ceylan (2011, s. 172) ise *Mesnevî*'nin en çok şerh edilen eser olmasını, Osmanlı'nın birleştirici güç olarak kullanması sebebiyle Mevleviliği desteklemiş olmasından, birçok padişahın Mevlevî olmasından ve dolayısıyla Osmanlı sahasında sayıları yüzü aşkın Mevlevihane bulunmasından kaynaklandığını söyler.

² Ahmed Eflâkî, Hüsâmeddin Çelebi'nin Mevlânâ'dan müridlerin irşadı için Hakîm Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka*'sı gibi mesnevî tarzında ve Ferîdü'd-dîn Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı vezninde bir eser yazmasını istemesi üzerine Mevlânâ'nın sarığının içinden çıkardığı *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini Hüsâmeddin Çelebi'ye verdiğini ve bu şekilde *Mesnevî*'nin yazım sürecinin başladığını aktarır (Eflâkî, 1973, s. II/167).

sebep de söz konusu beyitlere şerhler tarafından özel önem atfedilmiş, ihtimam gösterilmiştir. Her beyti farklı bir araştırmacının kaleminden olmak üzere *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini bir araya getirmeyi amaçlayan bir çalışmanın parçası olan bu makalede eserin dokuzuncu beyti ele alınacaktır. Bu bağlamda dokuzuncu beyte bugüne kadar yapılmış olan şerhler de dikkate alınarak tekrar bakılacak ve beyit açıklanmaya çalışılacaktır. Söz konusu beyit şu şekildedir:

آتش است این بانک نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

Âteşest îñ bang-i nây u nîst bâd
Her ki îñ âteş nedâred nîst bâd

Ateştir şu ney sesi, hava değil
Her kimde bu ateş yoksa, ölmüş bil (Avşar, 2017, s. 23)

Şu ney sesi hava değil, ateştir. Her kimde bu ateş yoksa (o kişi) yok olsun (Ateş, 2010, s. 41).

Mesnevî'nin bu beyti, “ham (kamış/insan) ile olgun (ney/insan-ı kâmil)”, “ateş ile hava” ve “varlık ile yokluk” unsurları arasındaki tezat üzerine kurulmuştur. Beytin ağırlık noktasını oluşturan “ateş ile hava” kelimeleri arasında temel anlamları itibarıyla bir zıtlık yoktur. Ancak Mevlânâ'nın bu kelimelere yüklediği anlamlar bakımından bir karşıtlık söz konusu olmuştur. Beyitte ney, insan-ı kâmil; ikinci mısra da lafzen zikredilmemiş olan insan, olgunluğa erişememiş ham kişiyi; ateş, İlahi aşkı; hava, dünyevi arzuları sembolize etmektedir. Gönlü İlahi aşk ile dolu olan kâmil insan ebedî varlığa kavuşurken dünyanın geçici heva ve heveslerinin peşinde koşan ham insanlarsa peşinde koştuğu arzular gibi yok olup gidecektir.

Beyitte ilk dikkati çeken husus, beytin “ney”, “ateş”, “hava” kelimeleri arasındaki anlam ve ses bağlantısı üzerine kurgulanmış olmasıdır. Bu kelimeler arasındaki anlam ilişkisi oldukça belirgindir. Bir kamışın neye dönüşebilmesi için içindeki pamuksu dokunun ateşle yakılıp temizlenmesi ve perde deliklerinin açılması gerekir. Bundan sonra içine hava üflenen neyden muhatabına tesir eden yakıcı nağmeler ortaya çıkar. Beyitte “âteş” ve -her ne kadar anlam ve gramatikal olarak farklı olsalar da- “bâd” kelimeleri ikişer kez kullanılmıştır. Bu durum, hem ses hem de anlam bakımından bu kelimelerin beyte hâkim olmasını sağlamış ve

okuyucunun dikkatini bu kelimelere çekmiştir. Yukarıdaki kelimelerin tekrar edilmesi ve uzun bir redif kullanılmasının yanı sıra beyitte -ikisi “âteş” kelimesinin ünlüleri olan- a (7), e (6), i (6) ünlülerinin de çokça kullanılmış olması beyitteki ses uyumunu arttırmıştır.

İlk bakışta beytin birbiriyle ilişkili iki yargı cümlesinden oluştuğu dikkati çekmektedir. İlk mısradaki cümlelerin merkezinde “ney”, ikinci mısradaki cümlelerin merkezinde ise neyin muhatabı olan “insan” yer almaktadır. İlk mısradaki bütün kelimeler ney ile ilgili olup diğer bütün kelimeler onu tanımlamak üzere kullanılmıştır. İkinci mısradaki ilk mısradan hareketle bir hüküm verilmiştir ki bu da yine neyi ön plana çıkarmaktadır. Bu durumda öncelikle ney üzerinden kurgulanan anlam dünyasının çözülmesi yerinde olacaktır.

Mesnevî şarihlerinin³ bu beyitle ilgili şerh ve yorumlarının iki noktada yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, birinci mısradaki geçen *ateş* kelimesinin hangi anlama geldiği ile ilgilidir. Diğer ise ikinci mısradaki geçen “nîst bâd (yok olsun)” ibaresi etrafındaki anlam dünyasına aittir. Özellikle *ateşe sahip olmayan (kişi) yok olsun* şeklinde günümüze aktarılabilecek olan ifadenin dua mı yoksa beddua mı olduğu yolundaki tartışmalar şarihlerin en çok üzerinde durdukları husus olmuştur.

Mesnevî, bir semboller ormanıdır. İlahi sırların diri ruhu, o semboller ormanı içine gizlenmiştir. Yorumcuya düşen, bu ormanda uyuyan mana dilberini bulmaktır (Avşar, 2019, 10). *Mesnevî*'nin sembolik bir eser olduğunu bilen şarihler, beyitteki “nây, âteş, bâd” kelimelerini birer sembol olarak değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede “ney”in mürşid-i kâmil sembolize ettiği konusunda fikir birliği etmişlerdir. Aslında sadece beytin değil, bütün *Mesnevî*'nin konusunun insan-ı kâmil olduğu noktasında şarihler hemfikirdirler. Hakkın kendisinde zuhur ettiği halifesi olup Hak ile halk arasındaki vasıta durumunda bulunan *insan-ı kâmil*'i simgeleyen *ney* bir *hakikat habercisi* olarak Hakkın feyizlerinin yayılmasını sağlar. *Mesnevî*'de anlatılanlar, özellikle de ilk on sekiz beyit, tekâmül yolculuğundaki insana yol göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu noktada beyitteki neyin nağmeleri (bang-i nây) de mürşid-i kâmilin sözlerindeki İlahi ilhamları ve sırları karşılar. Beyitte neyin sesinin hava değil ateş olduğu belirtilmiştir ki bu da mürşid-i kâmil üzerinden izah edilmiştir. Onuncu beyitte açıklandığına göre neyin sesindeki ateşin kaynağı, içindeki aşktır. Aşk ateşiyle

³ Bu kısımda *Mesnevî* şarihlerinin beyitle ilgili yorumları şu kaynaklardan yararlanılarak kısaca özetlenmiştir: Abidin Paşa, 2007, s. 21; Algül, 2007, 51-53; Avşar, 2019, s. 52-61; Çiftçi, 2018, s. 173-174; Dağlar, 2009, s. 221-222; Demirel, 2005, s. 623-624; Duru, 2003, s. 170; İsmail Hakkı Bursevî, 2012, s. 50-51; Kenan Rıfâî, 2015, s. 5; Koçoğlu, 2014, s. 75; Kuntman, 1972, s. 16; Öksüz, 2008, s. 109-110; Özdemir, 2016a, s. 88; Özdemir, 2017, s. 377; Tanyıldız, 2010, s. 223-224; Top, 2011, s. 47-48. Kimi şerhlerde beyitle ilgili yorumlar birbirinin tekrarı ya da özeti durumundadır, kimi şerhlerdeyse beytin bağlamıyla doğrudan ilgili olup olmadığına bakılmaksızın herhangi bir kelimenin anlamı ve/veya çağrışım dünyası üzerine oldukça geniş açıklamalar yapılmıştır. Hâl böyle olunca şerhlerdeki beyitle ilgili açıklama ve yorumların tek tek verilmesi bu yazının sınırlarını aşacağından şarihlerin yorumlarının toplu olarak kısaca özetlenmesi uygun görülmüştür.

maddi benliğini yok etmiş olan mürşid-i kâmilin sözü yakıcı bir ateştir ve ağzından hararet ile çıkar ki bu ateş salikin içinde var olan dünya sevgisini yakar ve içini nur-ı İlâhi ile nurlandırır. Salik, Hz. Muhammed'in mayasına sahip bir mürşid sayesinde nefsinin terbiyesi ile meşgul olup nefis mertebelerini aşar ve dünya muhabbetinden kurtulan salikin gönlünde Allah'tan başka bir şey kalmaz. Her ne söylerse Allah'tan gelir. Mevlânâ'nın ifadesine göre kişinin var olmasının ya da var olma hakkı elde edebilmesinin temel şartı, içini aşk ateşiyle doldurmasıdır.

Beyitte “ateş”, ney nağmesinin bir hâli olarak sunulmuştur. Ateşin karşısına da “hava” konumlandırılmıştır. Şarihler “hevaî” sözleri, nefsin arzu ve isteklerinden ortaya çıkan boş sözler olarak görmüşlerdir. Bu sebeple de ney sesinin yahut insan sözünün hevaî olması, istenmeyen bir durum olarak sunulmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Hz. Peygamber'e indirilmiş ayetler hakkında bilgi veren, “O, kendi arzu ve heveslerine göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu Kur'ân ayetleri), kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir.” (*Kur'ân-ı Kerîm*, Necm 53/3-4) mealindeki ayette “hevâ” kelimesi, “kişisel ihtiras, nefsin arzu ve istekleri” şeklinde tanımlanmıştır. Şarihler de bu ayetlere atıf yaparak mürşid-i kâmilin sözlerinin, nefsin arzu ve isteklerine hizmet edecek mahiyette olamayacağını ifade etmişlerdir.

Şeyh Rızâeddin Remzî, beyitte ateş ve havanın gerçek anlamlarıyla kullanılmadığını; zira bu durumda söz konusu iki tabiat unsurunun arasında fark bulunmayacağına işaret eder (Demirel, 2005, s. 624). Temelde böyle olmakla birlikte, karşılardaki unsurlara olan etkileri bakımından aralarında fark bulunduğu muhakkaktır. Zira rûzgârın etkisi geçiciyken ateş, yaktığı nesnenin mahiyetini değiştirmek suretiyle kalıcı tesir gücüne sahiptir. Bu bakımdan, insanın masiva ile alakasının tamamen kesilmesi ve yaşamı boyunca da öyle kalması gerektiği için dönüştürücü gücün benzetileni olarak beyitte hava değil ateş kullanılmıştır.

Beytin ilk mısrasının öznesi, *Mesnevî*'nin ilk beytinden beri hikâyesi anlatılan “ney”dir. Ney, eserin başından beri kamışlıktan ayrılışıyla başlayan hikâyesini anlatmaktadır. O, uzak düştüğü vatanına duyduğu özlemi anlatmak için her toplulukta inlemiş, iyi ya da kötü herkese eş olmuştur. Ancak göz ve kulaklarında nur olmayan muhatapları onun inlemesinde gizli olan sırrı anlamayıp kendi zanlarına göre ona dost olmuşlardır. Hâlbuki neyin içine aşk ateşi düşmüştür; dolayısıyla sesinden de içindeki aşk ateşinin yalımları, yakıcılığı saçılmaktadır. Kendileri âşık olmayan muhatapları onun sesini hava zannederler; oysa o hava değil, içindeki aşkın yakıcı ateşidir.

Ney, bu beyitte sesi (bang-i nây) dolayısıyla konu edilmiştir. Çıkardığı ses, neyin varlık sebebidir. Ancak *Mesnevî*'de şikâyet ettiği şeyleri yaşamasının nedeni de o güzel sese sahip olmasıdır. Vatanından ayrılmasının, çektiği hasretin, yaşadığı zorlukların yegâne nedeni o nağmeleri çıkarabilmesidir. Çünkü kamışın neye dönüşme potansiyeli olmasa kamışlıktan koparılmayacak, içi ateşle dağlanmayacak ve bağı delik delik delinmeyecek, bu sıkıntılara hiç muhatap olmayacaktır. Sahip olduğu güzel ses çıkarma potansiyelinin ortaya çıkması için

bütün bu aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Zira başkalarını yakmadan önce kendisinin yanması gerekmektedir. Ney gibi insan da içinde büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Zira insan, canlı ya da cansız hiçbir mahlûkun taşıyamayacağı bir yük olan tecelliye mazhar olmanın ağırlığını kaldırabilecek güçtedir ki bu yüzden yaratılmışların en şerefli ünvânını haizdir. Bu potansiyeli ortaya çıkarmak için ney gibi insanın da pek çok zorlu aşamadan geçmesi gerekmektedir. Esfel-i sâfilin seviyesinden eşref-i mahlûkât mertebesine çıkabilmesi için aşk ateşiyle gönlünü yakıp temizlemesi, insanın dünyayla alakalarını temsil eden benliğini, nefsinin yok etmesi, neyin perde deliklerinin karşılığı olarak da nefis mertebelerini aşması gerekmektedir.

Kutsi olduğu kabul edilen *Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk* (Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.) hadisi⁴ mefhumunca âlemler Hz. Peygamber'in aşkı uğruna yaratılmıştır. Dolayısıyla insan da bu aşkın muhatabıdır. Esasen insanın dünyaya gönderiliş amacı da kulluk, âşıklık imtihanıdır. Meseleye bu düşünce sistemi üzerinden bakıldığında insanın varoluş amacı, dünyada manevi gelişim gösterip kulluk, âşıklık imtihanından geçmesidir. Bu da ancak gönlünü fani dünyaya ait arzulardan, gelip geçici heva ve heveslerden arındırıp İlâhi aşkın tecellisiyle doldurması sayesinde mümkün olacaktır. Bütün bunları yapabilmesinin tek yolu da gönlünde aşk ateşinin fitilini yakması ve o ateşi harlayıp büyütmesidir. O ateş zamanla gönlündeki masivayı yok edecek ve orayı Allah'ın tecelligâhı hâline getirecektir. Böylelikle içinde aşk ateşi barındıran kâmil insan, ebedî saadete erecektir.

Şarihlerin beyitte en çok üzerinde durdukları nokta, ikinci mısradaki “nîst bâd (yok olsun)” ibaresinin dua mı yoksa beddua mı olduğudur. Kimi şarihler bu ibarenin, “mürşid-i kâmilin sözlerine muhatap olan kişinin kötü ahlâkını iyiye döndürüp fani vücudunu yok etmesi, yokluk mertebesine ulaşması” yolunda bir dua olduğu düşüncesindedir. Bu düşünceye göre insan, kendisini bu dünyaya bağlayan ve bu dünyanın alımlayıcı duyularıyla sınırlandıran benliğini ancak İlâhi aşkın ateşiyle yok edebilecek, enbiya ve evliyanın sözleri de ancak o zaman gönlüne tesir edebilecektir. Kimi şarihlerse söz konusu ibarenin, “aşkın sesine kulak vermeyenler insanlığa lâyık mertebeleri bulamayacak, zindan içinde fani ve alçak kalacaktır ki böyle olmasındansa yok olması”, “aşk ateşine sahip olmadan mürşitlik iddiasında bulunup yalan söyleyen kişilerin, kimseyi yoldan saptırmamaları için bu dünyadan gitmeleri” yolunda bir beddua olduğu görüşündedirler.

Ahmet Ateş, beytin ikinci mısrasında konuşanın ney değil, Mevlânâ olduğunu söyler. Mevlânâ'nın kendisini ney ile özdeşleştirdiğini ve ilk beyitten beri ney üzerinden kendi hikâyesini anlattığını ifade eder. Yaşadığı sosyal çevrede kendisini, içindeki aşk ateşini anlamayan insanlardan ve onların tarizlerinden yakındığını, içinde aşk ateşi bulunmayan bu kişilerin de yok olmasını dilediğini belirtir (2010, s. 41-42).

⁴ Hadisin kutsi hadis olup olmadığı ve kaynakları konusunda bk. Yüksel, 2022, s. 161.

Mevlânâ'nın inşa ettiği sembolizme bakıldığında beyitte her unsurun hem gerçek hem de sembol değerinin gerektirdiği mecazi anlamının ayrı ayrı kurgulandığı görülür. Bu bakımdan, "Ateşe sahip olmayan (kişi) yok olsun!" ifadesinin doğrudan ney ile ilgili anlamının da düşünülmesi gerekmektedir. Zira insan suretinde yaratılmış olan herkes nasıl ki insan-ı kâmil mertebesine ulaşamazsa her kamış da ney olamaz. Yapım sürecinde içindeki pamuksu dokunun gerektiği gibi yakılmamış olması ya da perde deliklerinin delinmesinde bir yanlışlık yapılması veya kamışın bir şekilde yarılmaması gibi çeşitli sebeplerle doğru sesi ver(e)meyen kamış yok edilecektir. Yani kamışın neye dönüşebilmesi için bütün işlemlerden mükemmelen geçmesi ve sonunda yakıcı nağmeleri terennüm edebilmesi gerekmektedir; yoksa sonu daha ney olamadan yok olmaktır. Mısradaki dönüşümünü tamamlamamış olan kamışın sembolize ettiği unsur, henüz kemale ermemiş insandır. Kamışın işlenme sürecine koşut olarak içinde aşk ateşi bulunmayan, dolayısıyla da gerekli niteliklere sahip olmayan kişinin varlığının da gereksiz olduğu; zira gönlünde aşk ateşi yanmayan kişinin ölüden bir farkının bulunmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla bu ifade, aşk ateşiyle pişmenin insanın yaratılış gayesine ulaşması, içinde var olan potansiyeli ortaya çıkarması için ne kadar elzem olduğuna vurgu yapmaktadır.

Sonuç

Mesnevî'nin bizzat Mevlânâ tarafından kaleme alınmış olan ilk on sekiz beytine her zaman özel bir önem verilmiştir. Verilen önemin bir göstergesi olarak da bazı şarihler sadece ilk on sekiz beyti şerh etmişlerdir ve bunu âdeta bir gelenek hâline getirmişlerdir. Bu geleneğin devamı olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışmada da *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin her biri farklı araştırmacılar tarafından şerh edilmiştir. Söz konusu çalışmanın bir parçası olan bu makalede eserin dokuzuncu beytine odaklanılmış ve daha önce yapılan şerhler de değerlendirilerek ilgili beyit açıklanmaya çalışılmıştır.

Şarihler beyitte en çok "âteş" ve "bâd (hava)" kelimeleriyle ve ikinci mısradaki "nîst bâd (yok olsun)" ibaresi üzerinde durmuşlardır. Esasen *Mesnevî*'nin bu beyti, "ham (kamış/insan) ile olgun (ney/insan-ı kâmil)", "ateş ile hava" ve "varlık ile yokluk" unsurları arasındaki tezat üzerine kurulmuştur. Mevlânâ'nın kurguladığı semboller dünyası içerisinde ney, insan-ı kâmil; ikinci mısradaki lafzen zikredilmemiş olan insan, olgunluğa erişmemiş ham kişiyi; ateş, İlahi aşkı; hava, dünyevi arzuları; İlahi aşk, ebedî varlığı; heva ve hevesler ise yokluğu karşılamaktadır. Beyitte bahse konu olan zıtlıklar üzerinden, yaşamında çeşitli seçimler yapma hakkına sahip olan insanın yaptığı tercihlerin sonuçları olacağı ve bu sonuçlarla yüzleşmesi gerekeceği hakikatine gönderme yapılmıştır.

Sembolik anlatının merkezinde yer alan ney, bu beyitte sesi dolayısıyla konu edilmiştir. Neyin varlık sebebi, çıkardığı güzel sestir. Bu sebeple başlangıçta kamışlıkta yaşayan sıradan bir kamışken, arzulanan güzel sesi çıkarabilmesi için vatanından koparılmış, içi ateşle dağlanmış ve bağı delik delik delinmiştir. Hâlbuki güzel ses çıkarma potansiyeline sahip olmasa bu sıkıntılardan hiçbirini

yaşamayacaktır. Ancak kamışın içindeki potansiyelin ortaya çıkarak neye dönüşebilmesi için bedel ödemesi, başkalarını yakmadan önce kendisinin yanması gerekmektedir. Ney gibi insan da içinde büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Zira insan, canlı ya da cansız hiçbir mahlûkun taşıyamayacağı bir yük olan tecelliye mazhar olmanın ağırlığını kaldırabilecek güçtedir. Bu potansiyeli ortaya çıkarmak için ney gibi insanın da pek çok zorlu aşamadan geçmesi gerekmektedir. Esasen insan da ney gibi asıl yurdundan uzak düşmüştür ve her aslına âşık olup da aslından uzak düşen gibi önceki kavuşma zamanına dönmeyi arzulamaktadır. Ancak geçici dünyevi arzular bir perde gibi üstünü örttüğü için insan, aslını ve aslına duyduğu aşkı, iştiağı, özlemi unutmuştur. Bu unutuyla içindeki potansiyeli de fark etmez olmuştur. Aslını unutup dünyevi arzulara esir olan insan, esfel-i sâfilîn seviyesine düşmüştür. Onun tekrar eşref-i mahlûkât mertebesine yükselebilmesi için gönlünü aşk ateşiyle yakıp temizlemesi, dünyayla alakalarını temsil eden benliğini, nefsinin yok etmesi, neyin perde deliklerinin karşılığı olarak da nefis mertebelerini aşması gerekmektedir. İnsan, aslına çekilmiş perdelerin bu şekilde tek tek ortadan kalkmasıyla aslına dönüp gerçek potansiyeline ulaşabilecektir.

Şarihler, beytin ikinci mısrasındaki “Ateşe sahip olmayan (kişi) yok olsun!” ifadesinin “kişinin mürşid-i kâmilin sözlerinden etkilenip fani vücudunu, nefsinin yok etmesi” anlamında dua mı yoksa “kişinin aşk ateşine sahip olmayıp sefil olmasındansa veya yalancı mürşitlik iddiasında bulunup insanları doğru yoldan saptırmassındansa yok olmasının daha iyi olacağı” manasında beddua mı olduğu üzerinde çok fazla tartışmışlardır. Mevlânâ’nın kurguladığı sembolizm üzerinden bakıldığında kamış ancak dönüşümünü tamamlayıp güzel nağmeler çıkarabilirse ney hâline gelebilir. Buna koşut olarak ham insan da ancak aşk ateşiyle yanıp dönüşebildiği oranda kemale erebilir. İnsanın varoluş amacı kulluk ve âşıklık imtihanı olduğu düşünüldüğünde gönlünde aşk ateşi yanmayan kişinin ölüden bir farkı yoktur. Bir kişinin hiçbir şekilde davetten, nasihatten, irşattan nasibi yoksa ve nasiplenme imkânı da bulunmuyorsa o kişiyi muhatap almanın bir anlamı yoktur. Nasıl ki dönüşüm yolculuğundaki kesme, yakma, delme süreçlerinde zarar gören ve ney olma imkânı kalmayan kamışlar bir kenara kaldırılıyor ve yokmuş gibi davranılıp yola devam ediliyorsa kâmil insana dönüşme ihtimali bulunmayan ham insanlara da aynı muamele gösterilmelidir.

Kaynakça

- Abidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ahmed Eflâkî (1973). *Âriflerin Menkıbeleri I-II*. (T. Yazıcı, çev.). İstanbul: Hürriyet Yay.
- Algül, A. (2007). *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve “İhtiyârât-ı Sabûhî” Adlı Eseri (1-100. Varak)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ateş, A. (2010). Mesnevî'nin On Sekiz Beytinin Manası. H. O. Turan (Dü.) içinde, 60. *Doğum Yıl Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı* (s. 37-50). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Avşar. Ziya. (2007). Rûhu'l- Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi. *Journal of Turkish Studies* 2(3). ss. 59-72. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.114>
- Avşar, Z. (2017). *Mesnevî Mevlânâ Celaleddin Rûmî* (Cilt 1). Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Avşar, Z. (2019). *Aşk Meclisi, Mesnevî Şerhi-I*. İstanbul: TEDEV Yayınları.
- Ceylân, C. (2011). Türk Edebiyatında Şerh Edilen Metinler Arasında Mesnevî-î Şerif'in Yeri. *Doğu Araştırmaları*(7), 167-190.
- Çiftçi, Emine (2018). *Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı*". Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli MetinSözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demirel, Ş. (2005). Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rifâî'nin Tasavvuf Dergisindeki Mesnevî Şerhi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6(14), 591-630.
- Duru, N. F. (2003). Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 4(11), 151-175.
- Genç, İ. (2007). Klâsik Türk edebiyatı metinlerini anlamada modern yaklaşımlar. *Turkish Studies*, 2(4), 393-404. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.181>
- İbrahim Cevrî. *Hall-i Tahkîkât*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: HCE_Osm_00482.
- İsmail Hakkı Bursevî (2012). *Mesnevî'nin Ruhü*. (S. Ak, Haz.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Kenan Rifâî (2015). *Şerhli Mesnevî-i Şerif*. İstanbul: Kubbealtı.
- Koçoğlu, T. (2014). *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî*. Kayseri: Laçın Yay.
- Kuntman, O. D. (1972). *Mevlânâ Mesnevî* (Cilt Birinci Kitap). İstanbul: Yörük Matbaası.
- Öksüz, Z. (2008). *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özdemir, M. (2016a). *Derviş Muhammed Şifâyî, Mesnevî Şerhi, Eş-şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Özdemir, M. (2016b). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(20), 461-502
- Özdemir, M. (2017). "Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mensevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 368-382. <https://doi.org/10.15869/itobiad.277722>
- Tanyıldız, A. (2007) Şem'î, Ankaravî ve Bursevî Şerhleri ve Mesnevî'nin İlk 18 Beytini Yorumlama Yöntemleri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/3. ss. 123-146. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343913>
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Top, H. (2011). *Mesnevî-i Mânevî Şerhi*. İstanbul: Rûmî Yayınları.
- Töre, E. (2021). Anadolu Sahası Türkçe Mesnevî Şerhlerinin Yazılış Sebepleri. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 17(61), 232-251.
- Yavuz, Kemal (2007). *Mu'inî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevi Tercüme ve Şerhi (I. Cilt, Gramer-Sözlük)*. Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Yüksel, Y. (2020). Nevruz B. İsanın Manzûme-i Kıssa-i Kerbelâ Adlı Mesnevisinde Geçen Sûre İsimleri, Lafzî Hadisler ve İslami Kaynaklı Sözler. *Journal of International Social Research*, 13(70), 160-170.